

*

נראה פרוותא דמשהיג הוא המקום שקורין אותו עתה בשם 'בחרין' שמשם מוצאין מן הים המרגליות שקורין לול"ו. ועתה מלכות פרס טוענת שזה המקום שלה ומלכות תוגרמה טוענת המקום שלה ולא נשתו ביניהם ונשאר המקום ביד בעלים שיושבין בו, ואין זכות בו ובפירותיו לא לזה ולא לזה' (מתוך בן יהודע רבני יוסף חיים מבגדאד).

דף עח

'אמר רב יוסף: מכאן רמז לנדה שצריכה לישב עד צוארה במים. יש מי שפירש 'לישב' כפשוטו, ונרמז זאת בכתוב מכך שהטמאים טובלים באותו נחל, ובעומק כזה שהמים מגיעים עד צואר בעמידה, אסור להכנס בו כמו שאמרו לעיל – אלא משמע שמגיעים עד צואר בישיבה ולא בעמידה (עפ"י רא"מ הורבין).

ואולם מדברי כמה מהמפרשים נראה שלרב יוסף צריך שיהא עומק המים שלש אמות, והיינו שיעור המים עד צואר בעמידה (ראה בסמוך. וע' ספר הישר לר"ת ס' מה ש'לישב' היינו לעמוד. וע' במש"כ לעיל לא סע"א שלפ"ז מתבארים דברי אביי שם, שנקט כהנחה פשוטה שהמקוה שבמקדש היה ברום ג').

טעמו של דין זה, פירש בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א קו); על ידי שנכנסת עד צוארה במים קודם הטבילה, המים מקדמים ובאים לכל מקום ואז אפילו אם אחר כך בשעת הטבילה תשוו מדי ויווצרו בגופה קמטים שאין המים נכנסים לשם, כיון שהמים קדמו ובאו לכל מקום בגוף – טבילתה כשרה. [ומכאן ראייה לדעת הט"ו שמועיל הכשר 'מים מקדמים' לקטמים, ואם נכנסה תחילה עד צואר, גם אם אחר כך שחה מדי – עלתה לה טבילה. ואולם הש"ך חולק על כך וקשה לעשות מעשה כנגד דעתו].

ומה שאמרו 'לית הילכתא כוותיה' – מפני שרשאית אף לכתחילה לסמוך על כך שתיוהר מלשוו יותר מדי בשעת הטבילה, ואין צריכה משום כך להיכנס עד צואר במים.

בחזון איש (יו"ד קלו, א) באר שרב יוסף סובר שזה שאמרו (בפסחים קט.) 'כל בשרו במים – מים שכל גופו עולה בהם ושיערו חכמים אמה על אמה ברום ג' אמות' – כן צריך להיות עומק המים. ובוזה הסביר את הוכחת רבנו תם מכאן שגם מעיין צריך שיעור זה לטבילת אדם, ולא אמרו מעיין מטהר בכלשהו אלא בטבילת כלים – כי אם גם לטבילת אדם אין שיעור, לא היה שייך כאן הדין הוה שיגיעו מים עד צואר שהרי מדובר כאן במעין.

ומדבריו אלו מבואר שאין טעמו של רב יוסף כדי שיהיו המים מקדמים ובאים, שאם כן אין מקום כלל לחלק בין מעין למקוה [ואפשר שכן היא דעת הגר"א (רא,א) שחולק על דין זה], אלא הלכה היא בשיעור מקוה.

וע"ע בהעמק שאלה (אחרי צו, יג) שבאר מחלוקת הרמב"ם ורבנו תם האם 'לישב' ממש אם לאו.

'אמר ליה: לא סבר לה מר להא דאמר רב אשי: סנדל לכתחלה לא?'. הגם שמסרו בשם רבינא עצמו עבר בסנדל – יש לומר שמכאן סייעתא לאומרים שני רבינא היו. ועוד אפשר שאינו אלא דיחוי שדחאו אבל לפי האמת הוא מתיר לעבור בסנדל (תוס' ישנים).

'רבה מצטנן בינוקא' – בתינוק שבשרו קריר או לח (עפ"י רב האי גאון; הר' אליקים. וכן משמע בטשו"ע). ויש

מפרשים: מין כלי שתיה שצוארו ארוך ושותים ממנו ביניקה (עפ"י גאונים; רי"צ גיאות. וגרס: 'ונקא'). הרש"ש רצה לפרש: ענף רך ('מראש יונקותי'). ויש מי שמפרש דלעת צעירה [או ירק אחר] (ע' עינים בדברי חז"ל ובלשונם עמ' נד).

'חסר נמי אסור משום דמזדריב'. בעלמא לא מצינו שהחמירו בכמו זה, אלא כאן כיון שכוונתו להצטנן במים חושיים יותר (חדושים ובאורים).

כעין זה מצינו בפסחים (פד) שאסרו להניח גחלת על עצמות הפסח כדי להוציא המוח שמא תיבקע העצם, והקשו אחרונים הלא דבר שאינו מתכוין הוא ואינו 'פסיק רישיה'. ויש מפרשים הואיל ורוצה עכ"פ בפתיחת העצם הרי זה נחשב כמתכוין כי יש לו ניהותא בדבר (עפ"י מנחת שלמה י.ד. וע"ע ביוסף דעת שם). והכא נמי, הגם שאינו מתכוין לשפיקה אבל נוח לו בצינון ובלחלוח הלכך עשאוהו כמתכוין. גם היות והדבר מסור לכל, חששו חכמים פן יפרץ הדבר ויבואו אחרים לעשות בכוונה תחילה להשתמש בכלי באופן לא זהיר כדי שיישפך.

'בערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ומניחה תחת מראשותיו ולמחר מקנת פניו ידיו ורגליו. בערב יום הכפורים מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים ולמחר מעבירה על גבי עיניו'. החמיר ביום הכפורים יותר לעשותה ככלים נגובים – משום איסור 'סחיטה' וכדלהלן (כ"ג). וכיון שסחטה הרבה ככלים נגובים, אין בה כדי קינות פניו ידיו ורגליו אלא מעבירה על עיניו, להסיר לפלוף וחבלי שינה (רמב"ן).

'איפכא אמרת לן' – כי היה סובר שיש להחמיר בתשעה באב יותר מיום הכפורים שדברי סופרים צריכים חיזוק יותר כמו שמצינו בכמה מקומות (עפ"י תוס' ישנים. והנצי"ב פירש שלכך החמיר בתשעה באב יותר, כי סובר שאר עינויי יוהכ"פ מדרבנן, ואילו בתשעה באב – מדברי קבלה, ע"ש).

(ע"ב) 'זאמינא ליה בתענית צבור מאי' – כי שמא יש להחמיר בדברי סופרים שצריכים חיזוק יותר (תוס' ישנים. וע' הסבר נוסף בחדושי הנצי"ב).

'אלא אמר רבא: לעולם דכולי עלמא מנעל הוא'. מפרש"י משמע שלפי דברי רבא מנעל של עץ אסור לצאת בו לכל הדעות [בדומה לקב הקיטע העשוי מעץ], שהרי זה 'מנעל'. לא התירו אלא בשל שעם ומיני עשבים וכפות תמרים. (ויש אומרים שכן גם דעת הרמב"ם. ע' בית יוסף או"ח תריד; לחם משנה שביתת עשור ו; שער המלך כלים. וכן פסק ריא"ז. וכתב ששעם קשה הריהו כעץ).

והרו"ה החמיר לומר שלפי מסקנת רבא אפילו של שעם וכדו' אסור, שלא כשאר החכמים שנהגו בו היתר.

ואולם הרמב"ן ועוד פוסקים כתבו שאפילו של עץ מותר, ומה שאמר רבא 'דכולי עלמא מנעל הוא' היינו בין לרבי מאיר בין לרבי יוסי, אבל חכמים חולקים וסוברים שאינו מנעל ואסור לחלוץ בו, הלכך מותר לצאת בו ביום הכפורים. (ע' פירוש נוסף בסוגיא בשפת אמת).

'והא מותרין לכתחלה קתני'. טעם הדבר שאין שייך כאן לאו דלא תאכילום' – נתבאר לעיל עז:

'גדל פורתא – תבורי מאני, כי הא דרבה זבין להו מאני גזיזי דפחרא לבניה ומתברי להו'. פרש"י: כלים סדוקים של חרס בדמים קלים. כי לולא כן יעבור בבל תשחית (ריעב"ן).

אפשר לפרש משום שיכול להשיג כלים סדוקים בפחות, לכן אם משתמש בשלמים עובר בבל תשחית, ולפי זה אם אין בנמצא אלא כלים יקרים, שמא אין כאן השחתה שהרי מועיל הדבר לתינוק. אך יתכן שמכל מקום יש כאן מעשה של השחתה ואסור בכל אופן. וצ"ב.

אם מחמת סכנת עקרב – מותר. קשה הלא פשוט הדבר שפיקוח נפש דוחה אפילו אכילה ושתייה. ואפשר הכוונה שרשאי לילך למקומות שמצויים בהם עקרבים ולנעול מנעל, ואינו צריך להימנע ולישב בביתו (שפת אמת. וכן נראה לשמוע מדברי הטור סוס"י תריד).

דף עט

ככותבת שאמרו בגרעינתה או בלא גרעינתה. לפרש"י הספק הוא אם משערים בכותבת עם הגרעין או בלעדיו. והתוס' הקשו על כך מלשון המשנה 'כמוה וכגרעינתה', ואין במשמע לפרש 'כמוה או כגרעינתה' כי יש לנקוט את השיעור הקטן בשניהם. ופרשו הספק האם משערים בכותבת [וגרעינתה] עם גרעין נוסף, ו'וכגרעינתה' ששינונו היינו גרעין אחר נוסף, אם לאו, ו'וכגרעינתה' – היינו זה שבתוכה.

לפירוש זה צריך באור היכן משמע לרב אשי מ'גסה' לכלול גרעין נוסף. ושמא יש לפרש הספק האם פשט המשנה 'ככותבת הגסה – כמוה וכגרעינתה' מתפרש שכותבת הגסה [בלא גרעין נוסף] היינו ככותבת רגילה עם גרעין נוסף, או שמא כותבת הגסה אינה גדולה כל כך כשיעור בינונית עם גרעין נוסף אלא פחותה משיעור זה [וכמוה וכגרעינתה' היינו גרעין שבתוכה]. וזהו שאמר רב אשי 'גסה איתמר, כל כמה דגסה' כלומר מסתבר ליתן שיעור מקסימלי לגסה שהיא כבינונית ועוד גרעין, ולא פחות (ומצינו כע"ז בברכות לט. ששיעור זית גדול בלא גרעין, גדול יותר מזית בינוני עם גרעין).

ולפי"ז לא קשה [על פירוש התוס'] מדוע לא נקט התנא לשון ברורה יותר: 'ככותבת הגסה ועוד גרעין' או בקיצור 'ככותבת הגסה וגרעינתה' – כי באמת אין להוסיף גרעין נוסף בכותבת הגסה.

עוד יש לפרש הספק; האם כשינונו 'כמוה וכגרעינתה' הכוונה היא לגסה ועוד גרעין, או לבינונית ועוד גרעין. ופרש רב אשי ממשמעות הלשון 'גסה איתמר' שעל אותה כותבת גסה שדיבר התנא, אמר 'כמוה וכגרעינתה'.

ויש מפרשים: 'בגרעינתה' – משערים אותה כמות שהיא שלמה עם הגרעין, והרי שיעור זה כולל את החלל שבין הבשר לגרעין, 'או בלא גרעינתה' – משערים בכותבת מעוכה שאין בתוכה גרעין, עם גרעין נפרד, ולפי זה אין חללה בכלל השיעור (כן פרשו המאירי והעיטור. וכן כיוונו לפרש בשפת אמת ובהדושים ובאורים. והנצי"ב פירש כן בדעת רש"י).

זקנים להו לרבנן דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי לא מיתבא דעתיה. בספר שפת-אמת דקדק מה ענינה של תוספת זו ולשם מה היא נצרכת, והלא שיעור כותבת נמסר הלכה למשה מסיני. וכתב, כיון שנסתפקו לעיל בשיעור זה אם בגרעינתה אם לאו, לכך נצרכת הסברה לומר שהשיעור תלוי בישוב הדעת, ומשום כך פשט רב אשי 'גסה איתמר – כל כמה דגסה'.

לכאורה יש לפרש שההלכה נתקבלה שחיוב יוהכ"פ תלוי בשיעור ישוב הדעת [וההלכה מפרשת גדר 'לא תעונה' דהיינו אכילה שיש בה ישוב הדעת, וכמשמע בגמרא בסוכה ו. שכותבת דיוהכ"פ מהלכה למשה מסיני. וכן מפורש בשו"ת הריב"ש קסג], אך לא נמסר בהלכה כמה הוא שיעור זה. [וכן יש לומר לענין שיעור טומאת מגע בשרצים, שאמרו (בנויר נב.) 'בהם – עד שיגע במקצתן שהוא ככולן ושיעור חכמים בכעדשה'. ולשון דומה מצינו גם לענין כביצה לטומאת אוכלין (להלן פ.) 'שינו חכמים בשיעורן'. וצ"ע]. וע"ע בהגהות מהר"ץ חיות להלן פ. דרך אחרת.